3. A kézirattól a kiadáspolitikáig

KÓNYA FRANCISKA*

IMAGINATIO EGY KLARISSZÁKNAK ÍRT LELKIGYAKORLATOS KÖNYVBEN

Kulcsszavak: 18. század, elmélkedés, képzelet, klarissza, lelkigyakorlat, Viczay Anna Terézia, Wilhelm Fesenmayr

Tanulmányomban miután röviden összefoglalom a kutatás tárgyaként szolgáló könyv keletkezési körülményeit, a képzelet és az érzékek használatának szerepét vizsgálom a klarisszák-nak összeállított nyolcnapos lelkigyakorlatban. Fő kérdésem: mennyiben kapcsolódik ennek menete a Loyolai Ignác-féle gyakorlathoz, és miben tér el azáltal, hogy alkalmazkodik a célközönségnek számító szerzetesnők életmódjához?

1720-ban Nagyszombatban jelent meg *Az elmélkedéseknek és lelki foglalatosságoknak könyve*.¹ Kiadója egy nagyszombati klarissza: Viczay Anna Terézia (1682–1768). A címlap és az ajánlás arról tanúskodik, hogy a nyomtatás az apáca nagynénje, lósi és hédervári Viczay Terézia költségén valósulhatott meg. Az elmélkedésgyűjtemény egészében mindössze a címlapon találunk egy rövid utalást a forrásszövegre: „a klostrobéli szüzeknek ezelőtt német nyelven sokféle könyvekből összeszedetett.” Az eredeti mű szintén klarisszák számára íródott. A szerző Wilhelm Fesenmayr ferences, a morvaországi Egerben (ma csehországi Cheb) a szerzetesnők gyóntatója.² Először 1710-ben jelent meg *Betrachtung und Exerctien-Buch für die Geistliche, Gott-verlobte Closter-Jungfrauen* című könyve.³ Kelendőségére következtethetünk abból, hogy 1715-ben és 1724-ben újra kiadták. A szerzőről épp olyan kevés az ismeretanyagunk, mint magyar fordítójáról. Az olvasóhoz címzett ajánlás a megjelenés idején már elhunytként („in der Gott ruhende Vatter Wilhelm Fesenmayr”)⁴ említi a ferences szerzőt, aki

* KÓNYA Franciska (1985), dr., irodalomtörténész, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport tudományos munkatársa. Email: kfrancika@yahoo.com.

1 VICZAY Anna Terézia: *Az elmélkedéseknek és lelki foglalatosságoknak könyve*. Nagyszombat, 1720.

2 2014-ben a PPKE Bölcsészkarán megrendezett 7. lelkiégtörténeti konferencián felfedtem a könyv addig nem ismert forrásszövegét, szerzőjét és a két mű összevetésével a fordítói eljárást vizsgáltam. Ezért ezekre nem térek ki részletesebben, csupán röviden összegzem a lényegi információkat.

3 WILHELM FESENMAYR: *Betrachtung und Exerctien-Buch für die Geistliche, Gott-verlobte Closter-Jungfrauen*. Augsburg, 1710. Ez a mű nem szerepel a klarisszák rekonstruált könyvjegyzékében: SCHWARZ Katalin: *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*. Scriptum, Szeged, 1994 (Olvasmánytörténeti dolgozatok 6).

4 FESENMAYR: i. m. [5].

úgy gyűjtötte össze ezt a lelkigyakorlatos könyvet, és úgy szerkesztette, ahogy legjobbnak vélte a klarisszák számára. Ugyancsak az ajánlásból értesülünk arról, hogy Bernardina Vetterlin von Wildenbrunn nevezetű apátnőnek köszönhetően jelenhet meg ez a könyv.⁵ A klarisszákra mint célközönségre nem csupán a címlap és az előszó utal, hanem ez hangsúlyosan megjelenik az elmélkedések tematikájában, és az útmutatókban is. A fordításról elmondhatjuk, hogy Viczay Anna Terézia szorosan követi a forrásművet. Szerkezeti tagolása is ugyanaz: a három részből az első kettő gyakorlati útmutató a könyv használatához, intések sorozatát tartalmazza, míg a 3. rész a tényleges 8 napra osztott lelkigyakorlat.

Az elmélkedések tematikáját tekintve Fesenmayr műve szorosan illeszkedik a korszak meditációíró hagyományához, amely nagyrészt az ignáci *Lelkigyakorlatokra* alapoz. A szerző meg is említi Loyolai Ignácot mint az elmélkedésnek („a mennyei gondolkodásnak”) szerzőjét.⁶ A ferences szerző másik forrásműve Kempis Tamás *Krisztus követése*: minden meditációhoz hozzárendel ebből egy-egy olvasmányrészt. Lényegi különbség a Loyolai Szent Ignác által összeállított és az általunk vizsgált könyv között, hogy a jezsuita rendalapító ezt nem a lelkigyakorlatozó számára, hanem olyan tapasztalt lelki vezetőnek készítette, aki az illetőt segíti ebben az időszakban. A klarisszákknak írt és fordított könyv viszont már magánhasználatra szolgál (hasonlóan számos korabeli latin és népnyelvi társához): ezért részletesen kidolgozott minden nap menete.

Az utóbbi évtizedekben számos olyan nemzetközi tanulmány, tanulmánykötet⁷ és monográfia⁸ jelent meg, amely Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyvét* boncolgatja. Ugyancsak sokan vizsgálták ezen belül az imagináció és az öt érzék használatának szerepét. Különösen népszerűvé vált az érzékek történetének (*history of senses*) kutatása.⁹ A tanulmá-

5 Nevének Bernardina Vetterlin von Wildenbrunn változata szerepel az egri klarisszakolostor regiszterében. Ez a forrás 1680-ban még Joanna Penzint nevezi meg apátnőként, a következő bejegyzés viszont, 1691. nov. 4-ei dátummal, már Bernardinát említi. Anton SCHUBERT: *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*. Wagner, Innsbruck, 1901. 173. Másik névváltozatban találjuk Eger város archívumának katalógusában: 1688–1700 között Bernhardina Vetterle von Wildenbrunn a klarissza apátnő, meghalt 1723-ban. Karl SIEGEL: *Die Kataloge des Egerer Stadtarchivs*. Eger, 1900. 211.

6 VICZAY: i. m. 3; FESENMAYR: i. m. 2.

7 Paul Richard BLUM: *Iconology as a Spiritual Exercise: The compositio loci in Ignatius of Loyola*. Renaissance Philosophy 2012. 2. sz. <http://renaissancephilosophy.blogspot.hu/2012/02/iconology-as-spiritual-exercise.html> (utolsó letöltés: 2015. január 23.); Philip ENDEAN: *The Ignatian Prayer of the Senses*. Heythrop Journal 1990. 4. sz. 391–418 (továbbiakban ENDEAN: *The Ignatian Prayer*); Ignatian Spirituality and Contemplative Prayer. Ed. Philip ENDEAN. The Way, London, 2002; John C. OLIN: *The Idea of Pilgrimage in the Experience of Ignatius Loyola*. Church History 1979. 4. sz. 387–397.

8 Javier MELLONI: *The Exercises of St. Ignatius of Loyola in the Western Tradition*. Trans. Michael KIRWAN. Gracewing Publishing, 2000; J. Michelle MOLINA: *To Overcome Oneself: The Jesuit Ethic and Spirit of Global Expansion, 1520–1767*. University of California Press, Berkeley, 2013.

9 Religion and the Senses in Early Modern Europe. Eds. Wietse de BOER–Christine GÖTTLER. Brill, Leiden, 2012; Stuart CLARK: *Vanities of the Eye: Vision in Early Modern European Culture*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2007; Constance CLASSEN: *Worlds of Sense: Exploring the Senses in History and across Cultures*. Routledge, New York, 1993; Paul L. GAVRILYUK–Sarah COAKLEY: *The Spiritual Senses: Perceiving God in Western Christianity* (Google eBook). Cambridge University Press, New York, 2011; Nicky HALLETT: *The Senses in Religious Communities, 1600–1800: Early Modern, Convents of Pleasure*. VT: Ashgate, Burlington, 2013; Robert JÜTTE: *A History of the Senses*:

nyok egy része a középkori szövegek képzelet- és érzékhasztnálátát vizsgálja. A falakra festett freskók, a színesen díszített kódexek, a metszetekkel, emblémákkal díszített ima- és elmélkedésgyűjtemények tanúsítják a kép és szöveg együttműködését a szemlélődésben, a közösségi és magánáhítatban.¹⁰ Az ignáci képzelethasználatot megelőzően a 14. században élő Heinrich Suso/Seuse (1295 körül–1366) domonkos misztikust, teológust hozhatnánk egyik példaként. Módszerének egyik jellemzője: a láthatatlan képekkel való leírása. A domonkosoknál egyébként is hangsúlyos szerepet kaptak a képek a tanításban és a szerzetesnők pasztorációjában.¹¹ Másik példánk ugyancsak egy 14. században élt író. Ignác *Lelkigyakorlatos könyvére* nagy hatással volt Ludolf von Sachsen (†1378) karthauzi szerzetes, először 1474-ben (Kölnben és Strasbourg-ban) kiadott *Vita Christi* című munkája.¹² Ludolf előszeretettel hívja segítségül a képzeletet az imádság és elmélkedés elmélyítésének eszközeként. Művében megtaláljuk az adott bibliai helyszínre való kivetítés módszerét: az olvasó úgy kezdhet dialógust Krisztussal, hogy odaképzeli magát például a Golgotára, Jézus keresztje alá. Ahogy Ludolfra, később Ignácra is jellemző, hogy megengedi, biztatja a lelkigyakorlatozót, hogy képzeletére támaszkodva szabadon színezz, bővítse azokat az eseményeket, részleteket, amelyekről az evangéliumi szövegek hallgatnak. Loyolai Ignác könyvének megjelenésekor vitát váltott ki, hogy olyan személyeket is belevon az elmélkedésbe, akiről a szentírásból nem tudunk: például a betlehemi jászol mellett megjelentet egy szolgálot is, akinek személyébe belehelyezkedhet a lelkigyakorlatozó (2. hét első napra rendelt elmélkedés 2. szemlélése).¹³

Az elmélkedések közül azokat, amelyek témáját a képzelet meg tudja teremteni (pl. Jézus élettörténeti eseményei), imaginatív meditációknak; míg azokat, amelyek esetében főként megértésére van szükség (témái elvont fogalmak, pl. Isten tökéletessége), intellektuális meditációknak nevezzük.¹⁴ Kérdés, hogy miért használják Ignác előtt majd utána még többen oly előszeretettel az imaginációt az elmélkedésekben, lelkigyakorlatokban? Ennek oka az lehet, hogy nem az intellektuális belátás, hanem az érzéki jellegű, intenzíven átélhető tapasztalat interiorizálható leghatékonyabban. Az ugyancsak a jezsuita rendalapító nevéhez fűződő két módszernek: a hely megteremtésének (*compositio loci*) és az öt érzék alkalmazásának (*applicatio sensuum*) célja, hogy az elmélkedés ne spekuláció legyen, hanem átélve a jelenetet, szívig hatoljon az élmény. Így mozgósítva az akaratot, tettekre serkentsen, elriasszon a bűntől.

from Antiquity to Cyberspace. Trans. James Lynn. Polity Press, Cambridge, 2005; *Sense and the Senses in Early Modern Art and Cultural Practice*. Eds. Alice E. SANGER–Siv TOVE KULBRANDSTAD WALKER. Ashgate, 2012; Mark M. SMITH: *Sensing the Past: Seeing, Hearing, Smelling, Tasting and Touching in History*. University of California Press, Berkeley, 2007. stb.

- 10 Holly FLORA–Ariana PECORINI CIGNONI: *Requirements of Devout Contemplation: Text and Image for the Poor Clares in Trecento Pisa*. Gesta 2006. 1. sz. 61–76; Jeryldene M. WOOD: *Breaking the Silence: The Poor Clares and the Visual Arts in Fifteenth-Century Italy*. Renaissance Quarterly 1995. 2. sz. 262–286.
- 11 Jeffrey F. HAMBURGER: *The Use of Images in the Pastoral Care of Nuns: The Case of Heinrich Suso and the Dominicans*. The Art Bulletin 1989. 1. sz. 20–46.
- 12 ENDEAN: *The Ignatian Prayer* 416.
- 13 MOLINA: *i. m.* 46–47.
- 14 Loyolai Ignác e meghatározás helyett a látható (*res corporeae*) és láthatatlan (*res incorporeae*) meditáció megfogalmazást használja. (Első gyakorlás első előgyakorlatában.)

A következőkben nézzük a képzelet alkalmazásának módját a klarisszáknak írt műben. A lelkigyakorlat napjai 1-2 imaginatív gyakorlattal indulnak. Ezek általában az Énekek énekére utaló jegyesmisztikát idézik meg: a szerzetesnőnek ébredéskor Krisztus megszólító alakját kell maga elé képzelnie vagy az őrangyal, aki ugyancsak a mennyei vőlegény hívására figyelmeztet: „képezd magadnak”, hogy Krisztus kopog a cellád ajtaján, kéri: nyisd ki nekem;¹⁵ vagy képzeled, hogy ott áll jelen őrangyalod mondvá, hogy kellj fel gyorsan, mert hív a te jegyesed.¹⁶ A vizsgált mű különlegessége, hogy néhány nap előgyakorlataként az öltözködés momentumához fűz 1-1 képzeleti feladatot. Például: öltözködés közben gondolj arra, mintha valami szegényt öltöztetnél volna fel; máskor: mintha Krisztust ruháznád fel; vagy képzeled el, milyen nehezen vette fel Krisztus megostorozott testére a ruháját. Más korabeli lelkigyakorlatban még nem találtam hasonló, az öltözködéshez kapcsolódó motívumot, néhány imádságos könyvben viszont van rá példa. Pongrácz Eszter 1719-ben megjelent *Arany koronájában* több olyan reggeli fohász is olvasható, amely a felöltözéshez kapcsolódik, de szimbolikája eltér a lelkigyakorlatétól. Az imakönyvben főként az üdvösség tiszta köntösére utal Jézus élettörténetét idézve meg: te felöltözől, ő pedig érted mezítelen függött; ruházatot legyen kedves Isten előtt, a Heródesnél fehér ruhába való öltözése által, stb.¹⁷ Másik példaként a protestáns Sartorius Jánost idézhetjük, aki az 1732-ben kiadott, német forrásokból szerkesztett imádságos könyvében 1-1 rövid fohászt fogalmaz meg a reggeli előkészületek, így az ébredés, felkelés, mosakodás, törölközés, fésülködés, öltözködés pillanataihoz. Nála ugyancsak a tisztaság, szentség ruhájának jelképeként találjuk: „Öltözz[tess] fel engem, Uram, az igazságnak ártatlan köntösében, hogy járhassek teelötted igazságban és tökéletességben...”¹⁸

Visszatérve a nyolcnapos lelkigyakorlatra: végzője minden nap három témán (kivéve az 5. napot) elmélkedhet. A meditációk megfontolásra szánt gondolatai: a teremtés/az ember célja, a négy végső dolog, a bűn/bűnös természet kérdése, az érzékszervek és akarat megzabolázása; ezek mellett két nap Krisztus életeseményeiből merít, majd a kötet a megdicsőülés és istenszeretet témájával zárul. Az általánosságok mellett viszont, tekintettel a célközönségre, a szerző csaknem minden napra bevesz egy-egy olyan elmélkedést, amely kimondottan a szerzetbeli élettel kapcsolatos (az 5. nap a szerzetesi fogadalmakra összpontosít: szegénység, szüzenesség, engedelmesség, megmaradás), az elmélkedésre szánt időt pedig teljesen a kolostorban élők rendtartásához igazítja. A meditációk szerkezete következőképpen vázolható:

- elmélkedések előtti állandó *kezdőimádság*
- *bemenetel* (képezd magadnak, mintha látnád, hallanád...)
- *punctumoknak* nevezett impulzusok (általában három ilyen)
- *elmélkedés utáni* állandó *imádság*
- *önvizsgálat* (végén egy-egy kapcsolódó Kempis-olvasmányrészlet ajánl)
- *fundamentumbéli oktatás* (általában szentírási idézet)
- *ezen elmélkedésnek gyümölcse* (rövid tanulságféle).

15 VICZAY: i. m. 130.

16 VICZAY: i. m. 91.

17 PONGRÁ CZ Eszter: *Igaz isteni szeretetnek harmatjából nevededett, drága kövekkel kirakott arany korona*. Nagyszombat, 1719. 20–21.

18 SARTORIUS János: *Az igaz idvesség útjára mutató és szent penitenciatartásra serkentető magyar lelki órának 3. fertályá avagy része*. Wittenberg, 1732. 6.

A fenti lépések közül az ún. bemenetel (*eingang*), előgyakorlat érdemel nagyobb figyelmet az imagináció szempontjából. A korabeli lelkigyakorlatos könyvekben hangsúlyos az előkészületek fontossága: az elmélkedés helyének megválasztása, az impulzusok elolvasása, még kezdés előtt (gyakran az előző nap estéjén). A ferences szerző egyes szám második személyben szólítja fel az olvasót a gyakorlatra („képezd magadnak”). Változatosan válogatja össze és variálja az elképzelésre szánt témákat, helyzeteket. Legtöbbször bibliai történeteket idéz, melyek nagy része a passióból való, a 6–7. nap elmélkedései ugyanis erre összpontosítanak. A Jézus életeseményeibe, itt főként a szenvedéstörténetbe való behelyezkedés által maga az elmélkedés, ima egy képzelet általi zárandoklattá válik: a lelkigyakorlatozó végigköveti Jézus életútját, egyik állomásról a másikra (felidézi a kinszenvedés helyszíneit: lábmosás, utolsó vacsora, töviskoronával és bíbortalálattal való megcsúfolás Heródesnél, megfeszítés).¹⁹ Az ignáci lelkigyakorlatokhoz hasonlóan az imagináció aktivitása egy mély misztikus tapasztalathoz vezet(het). Itt a kontempláció nem passzív történés, ahogy Avilai Teréznel és más szemlélődő misztikusoknál. Erre példa az elmélkedések után rendelt beszélgetés, a csendben való aktív hallgatás, amely dialógus Isten és lelkigyakorlatozó között.

A klarisszák számára készült lelkigyakorlat szövege a vizuális és auditív érzékeket aktiválja: képzelj el, mintha hallanád a Szentháromságot tanácskozni (teremtünk embert a magunk képére); vagy mintha látnád a vízözönben meghalni az embereket; máshol e két érzék összekapcsolását használja: lásd Krisztust erős láncokkal a kőoszlophoz kötözve, hóhéroktól ostromozva, úgy, hogy minden tagjából folyik vére, mintha most hallanád az ostorok csapásait.²⁰ A tekintet szerepe, a látás és látszódás különösen hangsúlyos Fesenmayrnel. A bibliai történetek mellett más képzeletbeli szituációkba is behelyezkedhet a lelkigyakorlatozó: olyan házban lakik, ahol a szolgák megvetik az úr parancsát; az őrangyalod egy olyan könyvet nyújt a kezébe, amelybe mind fel vannak jegyezve Isten neki adott ajándékai. Néhány képnek viszont nem aktív cselekvője, csak szemlélője az elmélkedő: képzelj egy hajót, amelybe minden nap sok csepp víz és fövény hullik, lassan úgy megtelik, hogy félő, elsüllyed: ilyen az a lélek is, amely a bocsánatos bűnökbe naponta beleesik,²¹ a purgatóriumról való meditáció bevezetéseként pedig azt kell elképzelnie, mintha látná egyik szerzetes társát valami sötét tömlőben, nagy tövisekkel az ágyba szegezve, körülötte kízó hóhérokkal, és hallaná jajgatását.²² Az imaginatív gyakorlatok egy harmadik csoportjába sorolnám azokat, amelyekben Isten/Krisztus, angyalai vagy akár a Sátán tekintete előtt áll, van jelen a lelkigyakorlatozó.²³ Ez a típusú szerepbe helyezkedés, főként a bűnbánat felindítására szolgál: állítsd magad Isten színe elé, mint megköttözött latort, kérj kegyelmet bűneid megismerésére és eltávolztatására;²⁴ képzelj

19 Vö. OLIN: *i. m.* 394. Hasonló utazásként fogható fel az életgyónást előkészítő gyakorlat, amelyben a saját élettörténet végigszemlélése által idézhető fel az elkövetett bűnök listája: évről évre haladva segítség lehet, ha a különböző helyszínekre és környező személyekre emlékezik a lelkigyakorlatozó. Az emlékezés helyszíneiről, az „építkezési emlékezetéről” bővebben Mary CARRUTHERS: *The Book of Memory: the Study of Memory in Medieval Culture*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

20 VICZAY: *i. m.* 343.

21 Uo. 144.

22 Uo. 196.

23 Erre találunk példát Ignác *Lelkigyakorlatában* is, amikor Isten és szentjei előtt állva keresheti azok tetszését.

24 Uo. 132.

magad Isten szemei elé nyavalyával teli testtel, aki nem bírja magát, és kérj kegyelmet a kárba ment időd felismerésére.²⁵ Hasonló feladat, amikor saját magát a halálos ágyon vagy az égi ítélőszék előtt kell elképzelnie.

Ha a Fesenmayréhez hasonló célközönségű és jellegű művet keresünk a korabeli 7–10 napos lelkigyakorlatok között, könnyen több német nyelvű szövegre bukkanhatunk. Egyike ezeknek Antoine Boissieu jezsuita eredetileg franciául írt nyolcnapos lelkigyakorlata, amelyet először 1707-ben fordított le névtelenül egy német jezsuita *Weeg Der Vollkommenheit* címmel.²⁶ Ez nem kolostori használatra, hanem a papságnak készült. Szerkezete hasonlóságot mutat Fesenmayr lelkigyakorlatával. A képzeletnek itt is az elmélkedések előkészítésében van szerepe. A képzeld el magadnak („bilde dir ein...”) vagy állítsd a szemed elé („stelle dir for die Augen...”) szófordulattal élve hasonló, de a Fesenmayrével nem egyező, vizuális és auditív jellegű feladatokat ad: lelkigyakorlatozó Isten/Jézus hangját hallja, ahogy egy paphoz beszél,²⁷ látja a tékozló fiút a disznók mellett éhezni – szemben az elhagyott apa bőségével,²⁸ vagy Krisztus ítélő trónja előtt áll.²⁹ Itt viszont Jézus életéből nemcsak a passióból vett epizódokba helyezkedhet bele megfigyelőként az elmélkedést végző, hanem a gyermekségtörténet részese is lehet: a nyolcnapos gyermek Jézus szemlélésében elmerülve,³⁰ vagy Szűz Máriára és Józsefekre figyelve az Egyiptomba való menekülés során, stb.³¹

Másik korabeli példaként Aemilianus Nieberle *Octava Seraphica* című könyvét emelhetnénk ki, amely Fesenmayr műve után öt évvel jelent meg. Nieberle nyolcnapos lelkigyakorlata Európa-szerte nagy népszerűsége tette szert a 18–19. században. Az 1715-ös latin nyelvű (első) megjelenése után több nyelvre is lefordították (köztük németre, lengyelre, angolra, olaszra).³² Magyarul először Csíksomlyón adták ki 1768-ban,³³ majd két évvel később, feltehetőleg előbbi ismerete nélkül, Takács Antal szintén lefordította (név nélkül).³⁴ Nieberle lelkigyakorlata, a Fesenmayréhez hasonlóan, tematikájában, felépítésében szorosan kapcsolódik a kolostor lakóinak életéhez. Ennek a rendtartásnak a részletes beosztását meg is találjuk Nieberle első kiadásában.³⁵ A 4–5. nap elmélkedései a szerzetesi élet méltóságát, hasznát és fogadalmait veszik sorra. A képzelet mozgósításával kapcsolatos feladatokat viszont ritkábban találni. A reggeli előkészület csupán a felajánlás gesztusában nyilvánul meg. Ezek mindeniké-

25 Uo. 155.

26 Antoine BOISSIEU: *Weeg Der Vollkommenheit*. München, 1707.

27 BOISSIEU: i. m. 20–21.

28 Uo. 99–99.

29 Uo. 79–80.

30 Uo. 145–146.

31 Uo. 155.

32 Aemilianus NIEBERLE: *Octava Seraphica Religioso Spiritualia Exercitia Facienti: Singulis annis per Octo Continuos Dies Studiosè pariter ac devotè celebranda*. Augustae Vindelicorum, 1715. Többi kiadásáról és elterjedéséről részletesen lásd FARMATI Anna: „Szerzetedet el-hagyod, ha égni, és Szerafim lenni nem akarsz”: A misztikus tapasztalat mint argumentum- és identitásképző nyelvvezet egy ferences lelkigyakorlatos könyvben = *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*. Szerk. BOGÁR Judit. PPKE–BTK, Piliscsaba, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely–Lelkiségtörténeti tanulmányok 5). 101–112.

33 *Octava seraphica: Avagy nyolcz napok alatt tartó Exercitium az-az: a keresztényi és szerzetesi tekéletes életre vezérő lelki elmélkedéseknek s tanúságoknak Gyakorlás*. Csíksomlyó, 1768.

34 [TAKÁCS Antal]: *Lelki-isméretnek ösztöne, az az egy titkos értelmű tövisszes kert*. Győr, 1770.

35 NIEBERLE: i. m. 10–12.

hez közöl egy rövid fohászt. A felajánlás címzettjei sorra a következők: a Szentháromság, Jézus,³⁶ a Szentlélek, majd Szűz Mária, az őrangyal, a szerzet pártfogója, a névadó szent, végül minden szent.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy ha a korabeli lelkigyakorlatokat vizsgáljuk, azt a tendenciát figyelhetjük meg, hogy a szerzők a célközönségtől függően szabadon kezelik az elmélkedési témákat. Erre példa a két német ferences, Wilhelm Fesenmayr és Aemilianus Nieberle, akik a szerzetesi élet mindennapjait érintő témákkal egészíti ki a Loyolai Ignác nyomán elterjedt meditációkat, az elmélkedési időt pedig a kolostorban élők rendtartásához igazítják. Fesenmayr (Viczy Anna Terézia által magyarra fordított) lelkigyakorlatos könyve, bár tematikai és szerkezeti szempontból egyaránt meghatározóan az ignáci lelkigyakorlat mintájára épül, a ráhangolódásképp ajánlott imaginatív gyakorlatok ettől függetlenebb és változatosabb képet alkotnak. A passiótörténettel foglalkozó részeket megtartja, Jézus további életeseményeinek részletezése helyett viszont előtérbe helyezi a szerzetesi élet specifikumait: a fogadalmak megtartására, a kolostori élet céljára és feladatára való összpontosítás. A képzeletben felidézett bűnöktől jajgató, szenvedő vagy éppen az égbe vezető úton sétáló szent életű szerzetes képe által még inkább átélheti, magáévá teheti az adott elmélkedés tanulságát. A vizsgált műben az öt érzék közül kiemelten hangsúlyos szerepet kap a vizualitás, olyan képzeletbeli szituációk megteremtése során, amelyekben a bibliai személyek szemlélése mellett fontos helye van az önreflexiónak, az isteni szemmel való önmagára figyelésnek. Mindezzel együtt az imagináció aktivitása egy mély misztikus tapasztalathoz vezethet.

THE ROLE OF THE IMAGINATION IN A SPIRITUAL EXERCISE WRITTEN FOR POOR CLARES

Keywords: 18th century, imagination, meditation, Poor Clares, spiritual exercise, Anna Terézia Viczy, Wilhelm Fesenmayr

This paper studies the spiritual exercise written by Wilhelm Fesenmayr, appeared in 1710 with the title: *Betrachtung und Exercitien-Buch für die Geistliche, Gott-verlobte Closter-Jungfrauen*. This book was translated to Hungarian by a nun called Anna Terézia Viczy in 1720 (*Az elmélkedéseknek és lelki foglalatosságoknak könyve*). This eight-day-long exercise is based on meditations, which usually are inspired from the everyday life of the Poor Clares. We are studying the role of the imagination and the use of the senses in this book: how is it connected to the Ignatian tradition and how it becomes special being adapted for the nuns.

36 „Krisztus Jézusnak szentelbetsz, ilyen vagy hasonló fohással: Oh Istenem, légy kegyelmes, nekem, legnagyobb bűnös fiadnak (vagy leányodnak)!” [TAKÁCS]: i. m. 30. Vö. NIEBERLE: i. m. 74.

IMAGINAȚIA ÎNTR-UN EXERCIȚIU SPIRITUAL DESTINAT CLARISELOR

Cuvinte-cheie: *clarise, exercițiu spiritual, imaginație, meditație, secolul al 18-lea, Anna Terézia Viczay, Wilhelm Fesenmayr*

În această lucrare este prezentat un exercițiu spiritual apărut în 1710, scris de Wilhelm Fesenmayr franciscan pentru clarise (cu titlul: *Betrachtung und Exercitien-Buch für die Geistliche, Gott-verlobte Closter-Jungfrauen*). După zece ani a fost tradusă în maghiară de către o călugăriță numită Anna Terézia Viczay (*Az elmélkedéseknek és lelki foglalatosságoknak könyve*). Acest exercițiu este compus din multe meditații, care multe ori sunt inspirate din viața cotidiană a clariselor. Studiez rolul imaginației și utilizarea sensurilor în această carte: cum se conectează acestea cu tradiția ignațiană și cum devin speciale fiind vorba de o adaptare pentru clarise.